

DE LA COCA A LA COCAÏNA (I)

De la coca a la cocaïna (I)

El nom *coca* prové de la paraula aimara *khoka* que, en l'idioma d'aquest poble americà, designa "l'arbre per excel·lència".

Com altres plantes "màgiques" la coca es relaciona, des d'èpoques pretèrites, amb el xamanisme i la religió. L'origen diví de la coca apareix referit en mites i llegendes de diverses cultures americanes arcaiques. Els Inques la relacionaren amb el mite de la creació, que explica com els "fills del Sol" (*Manco Capac* i *Máma Oclo*), els ensenyaren el misteri del cultiu de la terra i del sembrat i conreu de la coca.

La utilització de la coca (*Eritroxylon coca* Lam.) com agent dinamogen i xamànic s'estenia, en el període preincaic, des de l'istme de Panamà fins la zona meridional de l'Equador. Tanmateix, durant l'imperi dels Inques, l'ús de la coca arribà fins les tribus de la Puna argentina.

En començar les guerres d'invasió, els espanyols trobaren nombroses plantacions de coca distribuïdes al llarg del gran riu Magdalena, a l'actual Colòmbia.

Noms il·lustres en l'història de la coca

Les primeres notícies sobre la coca arribaren a Europa en el Renaixement. Autors com el sacerdot espanyol **Tomás Ortiz (1499)** i **P. De Cieza y León (1533)** foren dels primers en descriure els efectes nocius derivats de l'ús que feien els indígenes de la costa septentrional del sud d'Amèrica, d'una

curiosa planta, que ells anomenaven "*haio*", coneguda, posteriorment, amb el nom de coca.

L'ús i cultiu de la coca en el seu lloc d'origen, així com la descripció dels principals caràcters botànics de la planta es troben descrits en l'obra de **N. Monardes (1565)** i de **F. Hernández (1570)**, dos dels autors més importants per conèixer la història de la coca i de la Matèria Mèdica americana a Europa. Fou el botànic francès **J. Jussié (1770)** qui introduí les primeres plantes de coca a Europa. **J. B. Lamarck** i **A. Cavanillas** realitzaren l'estudi botànic i la classificació de la planta de coca.

Ús terapèutic de les fulles coca

Entre l'arribada de la coca a Europa (s. XVI) i el descobriment de l'activitat terapèutica del seu alcaloide més interessant, la cocaïna (s. XIX), es divulgaren nombroses informacions sobre les propietats benèfiques de la planta.

J. Virey (1820) parla de la coca com l'aliment dels indígenes peruans i n'aconsella l'ús per combatre la fatiga mental i física i per suportar millor la fam i la set, per curar el dolor d'estómac, l'anèmia, la grip i altres malalties contagioses.

L'any **1859**, el químic alemany **A. Niemann** aïlla l'alcaloide actiu de les fulles de coca: la cocaïna.

Detall de les fulles de "coca". Imatge exposició

Tanmateix, l'aplicació terapèutica més important del nou alcaloide, encara estava per descobrir. Divuit anys després, autors com **A. Jubilar (1877)** seguien atribuint a la coca un lleuger efecte excitant inferior al produït pel te i el cafè, amb efectes *corroborants* assignant-li "la propietat de conservar la dentadura, curar l'estomatitis aftosa, el reumatisme i les febres intermitents".

La coca a la farmàcia

Fins al segon terç del s. XIX, abans de l'aïllament de la cocaïna, la farmàcia disposava d'una sèrie de preparacions oficinals a base de coca: tintures, extractes -de diversa consistència- elixirs, vins medicinals, xarops o gargarismes. L'any **1871**, el farmacèutic cors establert a Paris, **Àngelo Mariani** (1838-1914), introduí un vi de coca al que donà el seu nom. Si bé la idea d'afegir coca al vi no era nova, **Mariani** se'n atribuï el paper de pioner.

El **Vi Mariani**, recomanat tant per a adults com per a nens, era presentat com "el més agradable i eficaç dels tònicos estimulants" i tingué tan bona acollida, sobre tot entre les classes benestants (des d'artistes, cantants, escriptors, fins a polítics i Papes) que el seu autor introduí al mercat cinc formes farmacèutiques més: *Extracte Mariani*, *Te Mariani concentrat*, *Pastilles analgèsiques Mariani*, *Pasta Mariani* i *Elixir Mariani*.

Inscrit en el Còdex francès el 1884, el **Vi Mariani** fou distribuït per molts països, entre ells Anglaterra i EUA, amb un èxit de vendes extraordinari, conseqüència directa de la innovadora campanya publicitària desplegada pel seu preparador. Els efectes negatius del seu ús, no foren mai mencionats per cap dels nombrosos testimonis recopilats en els àlbums publicitaris editats per l'empresa **Mariani**. L'èxit del **Vi Mariani** als EUA inspirà al farmacèutic nord americà **J.S. Pemberton** a preparar una beguda a base de fulles de coca i nou de cola, en la que substituï el vi de Bordeus del **Vi Mariani** original per xarop i aigua gasosa creant, l'any **1886**, la **Coca-Cola**, beguda que seguí emprant fulles de coca fins l'any 1905.

Si bé l'estudi dels efectes farmacològics de la cocaïna fets per **Moreno Maiz (1868)** i **Van Anrep (1880)** suggeriren les propietats anestèsiques d'aquest alcaloide, la cocaïna descoberta per **A. Niemann**, no entrà a formar part definitiva de l'arsenal terapèutic de la medicina moderna fins que el metge oftalmòleg **Carl Koller** demostrà la seva capacitat de produir anestèsia local i l'emprà, per primer cop (**1884**), en cirurgia ocular.

A partir d'aquell moment, i sense deixar del tot de banda els preparats de coca, la farmàcia de l'època s'abocà a la preparació de diverses especialitats de cocaïna, principalment per a l'anestèsia local. És interessant destacar la aparició en el mercat farmacèutic d'una multitud de "pastilles" que associen la cocaïna amb un antisèptic -generalment cloro-boro-sòdic- destinades al tractament de "les malalties de la boca, gola i laringe, conserven la veu i eviten la fatiga".